

Geestelijk of verheerlijkt lichaam?

Oude discussies over de lichamelijke opstanding

Verschenen in *Centraal Weekblad* 17 april 1992, 17

Riemer Roukema

De opstanding van Jezus uit de dood is de laatste jaren heftig in discussie geweest. Maar die discussie is niet alleen iets van de laatste tijd. Vanaf de eerste eeuwen van de kerk hebben kritische mensen de realiteit van Jezus' opstanding betwijfeld of aangevochten. Wat voor standpunten werden er in die tijd verdedigd? Kunnen we hiervan iets leren?

Het lijkt mij duidelijk dat in het Nieuwe Testament wordt betuigd, dat Jezus lichamenlijk uit de dood is opgestaan. In het evangelie van Lucas wordt dit het meest plastisch en onomwonden verteld. Toen Jezus ineens midden tussen zijn volgelingen verscheen en zij in hun schrik dachten, dat ze een geest zagen, zei hij (in 24:39): 'Ziet mijn handen en mijn voeten, dat ik het zelf ben; betast mij en ziet, dat een geest geen vlees en beenderen heeft, zoals gij ziet, dat ik heb.' Als bewijs van zijn echte lichamenlijkheid vraagt Jezus iets te eten. Hij krijgt een stuk gebakken vis en eet dat op waar ze bij staan. Duidelijker kon het niet!

Toch had Jezus wel een ander lichaam dan gewoonlijk. Dat blijkt al hieruit, dat hij ineens in hun midden stond. Dat blijkt ook uit het verhaal van de Emmaüsgangers dat daarvoor staat. Eerst herkenden zij Jezus niet. Pas bij het breken van het brood zagen ze wie hun gast was, maar toen was Jezus plotseling weer verdwenen.

Gnostische 'oplossing'

Wat moest iemand die tot geloof kwam in Jezus als de opgestane Heer en Christus van die opstanding denken? Want je kunt wel zeggen, dat het gaat om het evangelie van de vergeving der zonden en van de overwinning van de dood, een mens wil zich bij dat laatste toch ook iets bij voorstellen.

Een opmerkelijke 'oplossing' van het probleem van Jezus' lichamenlijke opstanding werd bedacht door gnostische christenen. Gnostici zochten vooral naar kennis van geestelijke zaken en inzicht in zichzelf. Zij waren niet gauw bereid, iets op gezag van een paar apostelen te geloven. In gnostische kringen circuleerden allerlei theorieën, dat Jezus altijd al een engelachtig lichaam of een schijnlichaam had gehad. In de apokriefe Handelingen van Johannes staat dat Jezus nu eens een vast lichaam had en dan weer een onstoffelijk lichaam. Jezus zegt daar op het moment van de kruisiging in een visioen aan Johannes dat hij niet echt aan het kruis is gehangen; daarna wordt Jezus opgenomen. In het apokriefe evangelie van Petrus wordt verteld dat Jezus bij zijn kruisiging zweeg, omdat hij geen pijn voelde. Van de opstanding wordt in dit evangelie verteld, dat twee mannen uit de hemel het graf ingingen en er weer uit kwamen met aan de hand een derde, die zij moesten ondersteunen. Hun hoofden reikten tot in de hemel, en het hoofd van de derde tot boven de hemel. Een kruis wandelde achter hen aan. Een stem uit de hemel zei: 'Hebt gij aan de ontslapenen gepredikt?'. Van het kruis klonk het: 'Ja!' - Symbooltaal of op hol geslagen fantasie?

Als Jezus een 'geestelijk' lichaam zou hebben gehad, dan is uiteraard ook zijn opstanding een puur geestelijke zaak. Dat Jezus alleen schijnbaar een echt menselijk lichaam zou hebben gehad, kon men zich toen wel voorstellen. Het begrip 'lichaam' was destijds ruimer dan nu. Volgens de stoïcijnse filosofie was zelfs een ziel iets lichamenlijks. De latere leerlingen van de filosoof Plato gingen uit van het bestaan van geestelijke lichamen. Een ziel kan volgens hen een geestelijk lichaam om zich heen hebben. Zo'n soort voorstelling pasten gnostische christenen toe op het lichaam van Jezus. Jezus was dan de hemelse leraar, die natuurlijk geen echt menselijk lichaam kon aannemen. Dan bestaat er

ook geen probleem meer met zijn opstanding uit de dood: het is allemaal geestelijk bedoeld.

Marteldood

De kerk heeft deze ideeën fel bestreden. Regelmatig beriep zij zich op een getuigenis van Jezus' lichamelijke opstanding dat veel weg heeft van het evangelie van Lucas. Toen Ignatius, de bisschop van Antiochië, omstreeks het jaar 110 als gevangene op weg was naar Rome om daar als martelaar voor de wilde beesten gegooid te worden, schreef hij aan de gemeente in Smyrna:

'Want ik weet en geloof dat hij (Jezus) ook na zijn opstanding in het vlees was. En toen hij tot Petrus en zijn metgezellen kwam, zei hij tot hen: grijp en betast me maar en zie dat ik geen geestverschijning zonder lichaam ben. En meteen pakten ze hem beet en kwamen ze tot geloof, omdat ze met zijn vlees en geest in aanraking kwamen.'

Ignatius voegt hier iets heel leerzaams aan toe:

'Daarom verachtten ze ook de dood, maar bleken ze daar boven verheven te zijn. Na de opstanding at en dronk hij met hen als vleeselijk, hoewel hij geestelijk verenigd was met de Vader.'

Hieruit kunnen we leren, dat het geloof in Jezus' lichamelijke opstanding voor Ignatius een stimulans was, de dood niet te vrezen en Jezus Christus de Heer niet te verloochenen. De Romeinse overheid joeg met haar doodsdreiging geen angst meer aan. Je kon gedood worden, maar Jezus' lichamelijke opstanding is het tastbare bewijs dat de dood is overwonnen. Dan kun je met een gerust hart de marteldood sterven: God de Vader zal je uit de dood opwekken!

Opstanding der doden

De lichamelijke opstanding van Jezus stond ook model voor de uiteindelijke opstanding der doden die christenen verwachtten. De apostolische geloofsbelijdenis eindigt met de woorden: Ik geloof 'de opstanding des vleses en het eeuwige leven'. Opstanding des vleses: met dit aardse lichaam dus! Gnostische christenen benadrukten vooral, dat die opstanding al in dit leven plaats vond, geestelijk, zodra je tot de ware kennis (gnosis) was gekomen. Het materiële lichaam was daarbij niet van belang, was zelfs hinderlijk. Daar tegenover heeft de kerk volgehouden dat we met onze lichamen die begraven worden uit de dood zullen opstaan. Dit heeft een diepe reden. Als God het de moeite waard vindt, onze sterfelijke en vergankelijke lichamen uit de dood op te wekken, dan moeten we ook in dit leven zorgvuldig met onze lichamen omgaan. We moeten ze behoeden als Gods tempel, staat er in een oude preek. Er werd een rechtstreeks verband gezien tussen het geloof in de opstanding des vleses en een heilig leven nu. Met dit geloof werd uitgedrukt: het leven in dit lichaam is een gave van God, waar we dus niet denigrerend over moeten doen - hetgeen in die tijd juist gebruikelijk was! - want God zal ons eens met onze lichamen opwekken voor zijn koninkrijk. Anderzijds gold, dat het geloof in de lichamelijke opstanding christenen inspireerde om zo nodig moedig de marteldood te ondergaan en Christus niet te verloochenen.

'Verheerlijkt lichaam'

Hebben alle christenen van die eerste eeuwen zich in deze massieve geloofsvoorstellingen kunnen vinden? De meesten wel, ja. Er waren dan wel die gnostische christenen, die het evangelie van kruis en opstanding meer vergeestelijkten, waarbij het ten diepste om hun eigen geestelijke ontwikkeling ging; maar zij werden fel bestreden en kwamen buiten de kerk te staan. Toch waren er ook kerkelijke christenen, die gepoogd hebben het geloof in de opstanding inzichtelijk te maken voor mensen

met meer filosofische scholing. De grootste en meest bekende onder hen is Origenes uit Alexandrië (185-253). Hij merkte op dat de aan Jezus toegeschreven spreuk 'Ik ben geen geestverschijning zonder lichaam' niet in de kerkelijke (dus canonieke) boeken stond. In zijn beschouwingen over de opstanding der doden greep hij graag terug op de apostel Paulus. Met het oog op onze begrafenis en opstanding gebruikte deze het beeld dat wij met een natuurlijk lichaam gezaaid worden en met een geestelijk lichaam worden opgewekt (1 Korinthiërs 15:44). Hierin kon Origenes zich heel goed vinden. Een geestelijk lichaam is wel lichamelijk, maar anders dan het huidige menselijke lichaam. Deze voorstelling paste Origenes ook toe op het opstandingslichaam van Jezus. Hij wees daarvoor op de verheerlijking op de berg. In het Grieks heet deze verschijning van Mozes en Elia aan Jezus de 'metamorfose', de gedaanteverandering. Daarin zag Origenes al Jezus' opstandingslichaam, dat Paulus had aangeduid met 'geestelijk lichaam' en 'verheerlijkt lichaam' ofwel 'lichaam van glans' (Filippenzen 3:21). Anders dan de gnostici hield Origenes vol dat Jezus' opstanding had plaatsgevonden met het vlees dat hij had, maar zijn visie is dat dit vlees toen is veranderd, 'verheerlijkt'. Dat Jezus volgens de evangeliën zijn wonden toonde en zei dat hij vlees en beenderen had en zelfs at en dronk, was volgens Origenes alleen om de twijfelende apostelen tot geloof in de opstanding te brengen. In wezen had hij toen al een geestelijk lichaam van een andere en lichtere substantie.

Geheimenis

Heeft Origenes met het zo te zeggen de vragen rond Jezus' opstanding opgelost? Nee, niet echt, want wat is nu een verheerlijkt en geestelijk lichaam? Die zelfde vraag kunnen we trouwens ook aan Paulus stellen, op wie Origenes zich graag beriep.

De visie van Origenes is overigens door de meeste andere kerkvaders bestreden, omdat zij niet genoeg recht zou doen aan de echte opstanding van Jezus' lichaam. Maar hoewel met Origenes' voorstelling van zaken de vragen rond de opstanding niet zijn opgelost, verdient zijn benadering in het voetspoor van Paulus wel waardering, zou ik willen zeggen. We krijgen hiermee in ieder geval een paar bijbelse woorden aangereikt, waarmee we het geheimenis van de overwinning op de dood kunnen aanduiden. Met te spreken over een geestelijk en verheerlijkt lichaam kunnen we verwijzen naar de realiteit die ons aardse leven te boven gaat en die niettemin voor het geloof wezenlijk en onopgeefbaar is.